

תורת החכמים

גיליון שבועי להנחלת תורת רבותינו חכמי ספרד זיע"א
יוצא לאור על ידי מכון חכמי ספרד רח' הרב צבאן 9 נתיבות
טל' 077-5535280 | פקס 077-5535281 | מייל toratsfarad@gmail.com

עיד	כניסה	יציאה	ר"ת
יום	19:18	20:10	21:05
ת"א	19:16	20:08	21:02
חיפה	19:19	20:11	21:05
ב"ש	19:16	20:08	21:01

שבת נשא תשפ"א

גיליון רי"ד

תולדות החכמים

רבינו שמואל עמאר זיע"א

משפחת 'עמאר' היא מהמשפחות החשובות בעיר 'מכנאס' שב'מרוקו'. רבינו נולד בשנת תקצ"ז לאביו רבי אהרן אלעזר. מנכבדי העדה ופרנסיה, אשר התפרסם באהבתו הגדולה לתורה ולומדיה ובניבות לבו. קבע עיתים לתורה בבית המדרש של רבי דוד בוסידאר, ושאיפתו הגדולה הייתה לראות את בניו מורי הוראה בישראל.

רבינו למד תורה מאחיו הדיין רבי אברהם מח"ס 'מענה אברהם' (שו"ת ופסקי דינים) ורב העיר 'מכנאס'. בהספידו אותו אמר רבינו 'מנעורי כאב גדלני, ומפניי אמרוי הנאהבים והנעימים השביעני, ולא חשך ממני מאומה'. וכן 'מי יגלה עפר מעיניך אחי ויודידי רבי ומורי'.

על אף שרבינו זכה לשני שולחנות, והיה עשיר גדול ובעל נכסים, מסר את כל ענייני מסחרו לאנשים נאמנים, והוא ישב ולמד בהתמדה עצומה והיה שקוע בלימוד בחשק גדול להפליא, וכל עניני העולם לא הצליחו לנתק אותו משקידה בתורה. באחד מפיוסיו כתב, 'וללמוד תורתך תהיה מגמתי, כי בזה חפצתי אשתעשע בתורתך יומי לילי'. נכדו רבי מרדכי עמאר מעיד עליו (בהקדמה לספר דבר שמואל) 'למרות שהיה לאל ידו להתענג בתענוגי החיים ליהנות מטובו של עולם, שהננו ה' עושר ונכסים וכבוד, בכל זאת לא אנה אל הרבים החולפים ומתפורים כעבים, כי באהבתה שגה תמיד'.

שער הספר
שו"ת דבר שמואל
משנת ת"ש

רבינו השפיע מטובו לכל נצרך, עמד לימין חלם ואביונים והרבה במעשה צדקה וחסד בפרט לטובת עניי ארץ ישראל, וכל שד"ר שהגיע לעירו, היה יוצא מהעיר שמח ונקשר לרבינו בליבו ובנפשו. מהאבהב וממאור הפנים שהאיר.

רבינו נודע בגאונותו הרבה, בעוצם עינו, בכוחו הגדול בפסק ובהוראה, ובכשר מנהיגותו. כבר בחיותו בגיל עשרים וחמש, כתב פסק דין ארוך ביני ירושה, בא הצדיק את שיטת אחיו רבי אברהם במחלוקתו עם חכמי העיר. בחיותו בגיל עשרים ותשע כתב קונטרס בענין 'מורדת' בעמקות גדולה, ובגיל שלושים כתב תשובה ארוכה בהיתר עגונה.

רבינו היה גדול גם בחכמת הנסתר, וכפי שמעיד עליו ידידו הגדול רבי יעקב אביהוצירא, 'משה שפיר קאמר. ירוחיה לא נמר, הכימא ברמיזא, ובכל מילי דרזא, הלכתא כווחיה איתמר, הדר הוא וכללא הוא, כמה"ר שמואל עמאר'. ובמכתב אחר כתב שאהבתו לרבינו 'אין לה שיעור כלל'.

בשנת תרל"א נפטר אחיו רבי אברהם, והכמי העיר פנו לרבינו למלא את מקום אחיו. רבינו סירב מחשש שהטרדות הרבות יפריעו לו בלימודו. אך לאחר שרבי אבנר ישראל הצרפתי, ראב"ד פאס', כתב לרבינו 'זשמועיה זו אינה נאה אשר שמעתי כי כת"ר מסרב' וכו', נאות רבינו להתמנות לרבה של 'מכנאס', שלא על מנת לקבל פרס. רבי אבנר ישראל הניכר העריך מאוד את רבינו וכתב עליו 'דבא אילנא ותקיף, אור נפמי ואור מקיף, החכם השלם והכולל מינו וסוגי השלמויות, חכמות רמות שכולם מתאמות'.

חברי בית דינו של רבינו היו רבי שלום משאש מח"ס 'דברי שלום' (ש"ס), רבי יעקב בירדוגו מח"ס 'שו"ת יעדות ליעקב', ורבי רפאל אבן צור.

רבינו התמסר לבני עדתו, עוררם והיוזקם בדברים הצריכים חיזוק, תיקן תקנות חשובות, עמד בפרץ מול בעלי ידוע שהיו מוסרים את אחיהם ואת ממונם למלכות, ובזמני צר ומצוק פנה במכתבים לשתדלנים ופרנסים בקהילות ישראל בעולם כדי שיבואו לעזרת בני העיר.

רבינו חיבר את הספרים 'שו"ת דבר שמואל', ספר 'שמע שמואל' (הרושים), ממנו נעריך הסאמר (הסמוך), ספר זה נעלם במשך זמן רב, ולאחר שנמצא יצא לאור בשנת תשס"ז ע"י 'מכון אהבת שלום' בהשתדלות ניני רבינו רבי מאיר עמאר ורבי אברהם עמאר. 'שו"ת יניקת הנביאים' (בכת"י), ספר 'זכורנות' (ליקוטי דינים בכת"י), ספר 'שירים ופיוטים', ספר 'המכתבים' (בכת"י), ספר 'פרפראות חיידושים על התורה', ספר זה הוזכר בספר 'מלכי רבנן' אך לא נמצא מעולם.

רבינו הותיר אחריו את בנו הגדול רבי שלום, אשר מילא את מקום אביו והתמנה לדיין בשנת תר"ן בחיותו בן עשרים ושבע. רבי שלום נפטר בדמי ימיו בגיל שלושים ושבע ופסקי דינים ממנו נותרו בכת"י. בנו של רבי שלום הוא רבי מרדכי מפוסק העיר 'מכנאס' ומגדולי למדניה, וחתנו הוא רבי רפאל ברוך טולדאנו ראב"ד 'מכנאס'.

בני השני הוא רבי רחמים שלמה. חתני הם רבי יצחק עמאר (בן אחיו רבי יהודה) ורבי אברהם אוחנה (בנו הוא רבי יצחק אוחנה רבה של 'קריית שמונה').

רבינו נפטר בי"ח אלול תרמ"ט. השמועה על פטירתו הכתה בתדהמה את כל רבני דורו, והרבה מכתבי תנומים נשלחו למשפחתו. שד"ר עדה המערבים בירושלים רבי אליהו בן וואלד כתב במכתבו, 'הרדה עינינו דמענה ועפעפינו זילו מים. ירושלים בכה בתכה ועיר ציון תתן קולה וכו', חבל על הנפקד ואין תמורתו'.

תורתו מונן לנו, היא מאירת עינינו, הוא ימליץ טוב בעדנו.

התורה מגיעה לישראל ולא למלאכים ע"פ הדין

יָאֵר ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי וַיִּחַנֶּנּוּ: יִשָּׂא ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי וַיִּשֶׂם לָךְ שָׁלוֹם (ה, כה-כו)

שעלה משה למרום. לפיכך, הוצרך ה' לתת אותה במתנה, בכדי שלא יהיה לישראל את הדין של עניי המהפך בהררה'.

עוד מקדים רבינו את דברי הרא"ש בקידושיין (פי"ג סי"ב), שאף ב'מתנה' ומציאה' יש דין של עניי המהפך בהררה', אך זהו דוקא במקום שכבר טרח העניי כדי לקבל את המתנה או המציאה, כמו הדין המזבא במשנה בגיטין (ט"ז); עניי המנקה (חיות) בראש הזית, מה שתחתיו גול, מפני דרכי שלום. והטעם לכך הוא, כי מאחר שטרח וקטף את הזיתים, אסור לאדם אחר לקחת אותם, אף שטרם זכה בהם.

וכתב הרב יעקב בן נעים בספרו משכנות יעקב (ירוש לפירשת אמור) כי לפי דעת הרא"ש בודאי יכולים ישראל לקבל את התורה על אף טענת המלאכים, שהרי ישראל טרחו בשביל התורה, על ידי גלות מצרים שנזדככו בה כדי שיהיו ראויים לקבל את התורה, וא"כ אדרבה, המלאכים, הם שצריכים לחשוש מדין עניי המהפך בהררה'.

עוד מקדים רבינו את דברי מהר"ם אלשיך בתשובה (שו"ת מהר"ם אלשיך סימן סז) שכל הדין של עניי המהפך בהררה' שאם בא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע, זהו דוקא אם 'בא אחר ונטלה הימנו' אך אם הבעלים של החררה בא, והחליט לתת אותה לאחר, אין בזה איסור כלל. ולפי זה, יכולים ישראל לקבל את התורה מבלי לחשוש לדין של עניי המהפך בהררה', שהרי ה' נתן להם את התורה ולא הם נטלוה ממנו.

ועתה מבאר רבינו את המדרש שבראשית האמור. 'יָאֵר ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי', 'זה מאור תורה שיהיה עיניך ולבך בתורה', וכדי שלא יאמר היאך אנו זכאים לקבל את התורה, והלא המלאכים נתנו את עיניהם עליה בטרם עלה משה למרום, וא"כ אסור לנו ליטלה כדין עניי המהפך בהררה'? לכן ממשיך המדרש ואומר, 'וַיִּחַנֶּנּוּ' 'במתנת חנם'. כלומר, שלשיטת התוס' ב'מתנה' אין דין של עניי המהפך בהררה. ומה שהמשיך הכתוב לומר 'יִשָּׂא ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי', הוא כדי לרמוז לדברי מהר"ם אלשיך, שמחמת שה' שהוא בעה"ב של התורה, הוא זה שנשא לנו פנים ונתן לנו את התורה, ולא אנו לקחנו אותה ממנו. ממילא אין בזה חשש עניי המהפך בהררה'. ובהו יובן שאף לשיטת רש"י אין בזה חשש של עניי המהפך בהררה, ומה שסיים הכתוב ואמר 'וַיִּשֶׂם לָךְ שָׁלוֹם', הוא כדי לרמוז לדברי הרא"ש, שכתב בדין עניי המנקה בראש הזית, מה שתחתיו גול, מפני דרכי שלום. שהטעם שיש בזה גול אף שהו הפקר, הוא מפני השלום, שהעניי טרחו וקטפו את הזיתים, ומעתה, אף ישראל זכאים לקבל את התורה בדין, שהרי הם טרחו בשעבודם במצרים ונזדככו בכדי לקבלה. נמצא, שלפי כל הדעות, מגיע לישראל שיקבלו הם את התורה.

מזבא במדרש (במיד יא, ו), 'יָאֵר ה' פְּנֵי אֱלֹהֵי' זה מאור תורה, שיהיה עיניך ולבך בתורה ויתן לך בני תורה, כמו שנאמר 'כִּי נָךְ מְצוּה וְתוֹרָה אִוֵר' (משלי ו, כב). 'וַיִּחַנֶּנּוּ', במתנת חנם, וכן הוא אומר 'חַנְּנֵנּוּ ה' חַנְּנֵנּוּ' (תהלים קכג, ג).

ביאור נפלא כתב הגאון רבינו שמואל עמאר (ראה אודותיו במדור הסמוך) בספרו **שמע שמואל**, בהקדים את דברי המדרש (ש"ר כה, א) עו"פ 'וַיִּשֶׂם עֲלֶיךָ אֶל הַאֱלֹהִים' (שמות יט, ג), זהו שנאמר 'עֲלִיתָ לְמָרוֹם שְׁבִית שְׁבִי לְקִרְתָּ מְתָנוֹת בְּאָזְנֵךְ' (תהלים סח, יט), בנוגע שבעולם, הנכנס למדינה נוטל דבר שאין עין בני המדינה עליו, ומשה עלה למרום ונטל את התורה שהיו הכל נושאים עיניהם עליה, זהו 'עֲלִיתָ לְמָרוֹם שְׁבִית שְׁבִי'. יכול, מפני ששבה אותה נטלה חנם, תלמוד לומר 'לְקִרְתָּ מְתָנוֹת בְּאָזְנֵךְ', בלקיחה נתנה לו. יכול, היא חייב ליתן לו דמים, ת"ל 'מְתָנוֹת', במתנה נתנה לו. באותה שעה, בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה.

והנה, מה שביקשו המלאכים לפגוע במשה, נבע מן הדין המזבא בגמ' קידושיין (ט"ז), 'עניי המהפך בהררה, ובא אחר ונטלה הימנו נקרא רשע'. כלומר, אדם שרצה לקנות קרקע וזמור עליה לקנותה, ובא אדם אחר וקנה את הקרקע, הרי שהקונה נקרא רשע.

וכתב רש"י (שם) שדין זה שייך גם אם המחזר חזר אחר 'מציאה' לזכות בה או ב'מתנה' כדי לקבלה. אמנם התוס' (שם, ד"ה עני), חולקים על רש"י, וסוברים, שדוקא כאשר רוצה העניי להשתכר אצל בעה"ב, או שרוצה לקנות קרקע וחבירו מקדים וקונה לפניו, אז הוא נקרא 'רשע', היות שיכול הוא להשתכר אצל אחרים או לקנות קרקע אחרת, ולא היה לו לחזר דוקא על מה שחבירו כבר חזר עליו. אבל ב'מתנה' או ב'חררה' של הפקר, שאין זה דבר מצוי למצוא מציאה או לזכות במתנה, לכן בזה אין איסור של עניי המהפך בהררה', שהרי לא שייך לומר לו שילך למצוא מציאה או לקבל מתנה במקום אחר. ולחילוק זה רמז שלמה המלך בפסוק 'אַל תִּמְנַע טוֹב מִמְּעַלְיֵי בְהוֹיֹת לְאֵל יְדָךְ לַעֲשׂוֹת' (משלי ג, כ), כלומר, אל תמנע מאדם שרוצה לקנות קרקע או להשכיר את עצמו, בעוד שאתה יכול למצוא קרקע אחרת או להשכיר את עצמך לאדם אחר. ברם, אם אין לאל ידך לעשות זאת במקום אחר, הרי שמוטרך לך למנוע טוב מבעליו, ואין בכך שום קפידא.

ולפ"ז אומר מהרי"ט (ברדשוותי פ"ר יתרו), שלשיטת התוס' מובן מדוע נתן ה' את התורה לישראל במתנה, כי אם היו ישראל מקבלים את התורה מדין 'מקח', אזי היו יכולים המלאכים לטעון שיש לישראל דין של רשע, שהרי מלאכי השרת כבר נשאו את עיניהם עליה עוד בטרם

